

Fāeag Rotuam Ta

Fāega

Ti' ta 'e famōr Rotuma 'inea 'os fāeag ta (understands), 'inea la fāeag (speak), hat ma fa' Rotuam ka kat 'inea fāeag ra (speech). Gou 'inea la fāeag, sui'ākia teet ma tōgia fāeag ne 'ea po 'e gou 'oaf se fāega. A'ti se 'e laloag t̄auna'i ne haifāegan teet (debate an issue), ko av heta ta'a

'Inea Fāega

Ka 'inea la fāeag ma 'inea fāega te tu 2 ma gou ö'kō'k 'e 'inea fāega ma kat fak ra se iris ne gou rau se 'e lopo. Se goua, te' talen ma kilas ta 'on famōr Rotuma 'e 'inea fāega:

Seneta Wilson 'Inia, G/Tuipeua, G/Ferei Lino, G/Kona' Lusiana, G/Kona' Fesaitu, 'Onsimo Managreve, Fekau Fa'itiaki Tu'e, 'Urvaru 'Antonio (1st Rotuman Air Traffic Control), Vafoou ('on Lie), Henry Vafoou, G'Irao, G/Vāenu'k, G/Tāmanao, G/Ma'krav 'Emosi, Fereti 'Emosi, Fekau Sa'fu Albert, Fekau 'Apao, Taito Tigarea, Jimione ('on Sukafa), Farerak Manaue, Farerak Kafoa Pene, Farerak Ma'rsu Ma'nueli, Fahua' Voi Ma'nueli, Pene Samisoni (No. 1), Pa'sirio Samisoni, Pene Samisoni (No. 2) ma Vamarasi 'Etika (Sydney).

Gou a'fai Gagaj fa 'i fāeag. 'Oris lio ne'k ka fāeag ta mān ka putsusun ma a'faiag lelei pa'u. Ka iris he his 'e Gagaj fa 'i sio'k ma' pa'u 'e fāeag'āk rogrogo fak se Vafoou ('on Lie), ka gou ma famōr ma'oi 'oaf pa'u la pāe la a'fai 'e fāeag ta. Ka 'e hol'āk fāeag mij lelei ka putsusun ma gou na se Farerak ta Wilson 'Inia ma Fekau Fa'itiaki Tu'e. Tape' ma, ti' ta 'e Gagaj fa 'i po fa'iau 'e maka, suamaka ma ha'maka fak se G/Ferei Lino, G/Tāmanao, Pene Samisoni No. 2 ma Vamarasi 'Etika

Av het

Ka gagaj faat 'ea se gou 'ana fāega ma 'on rere ma'oi ka mān av het la na'ia ka'ina fāeag la ue' kia famori la rue la re'ia teet. Fak se fāeag ne 'ua'āki, a'ā'ālum'āki, voi'āki, foar hanisi, fa'ksoro, ru ma kokono, rogrogo, famōri la ka'u'āk ma re'ia te ta, a'ne'ne' huag, a'fekuama ha'peluga.

Puk 'on Hān rua

Ag ne fāega

Gou 'ea kia te te', hūn se ag ne haifāeag. Ko te' ne te mān av het fak se te ne *Le' Marag* 'ea 'e vāe 3 ta. 'E av ne fāeag ta 'ea ma pal māra' 'ie, ia ne 'on'on fāeag ta *kop la 'ul 2 (thick skin) ma se fe'k* se tōg ma fāeag ne naam 'e fa' ne 'on fāeag ta. Ko gou ma te la 'ea 'e *puk 'on hān gagaj 2 'e 'Akesa ma Pasepa fa' 'i*.

'Amnā'k heta

'Os 'amnāki la le' Rotumet (Rotuma, Rotuam, Rotumat, Rotumet, Rotuman ka tae 'e le'et ma 'on 'ea'ea heta ma jipiar ta) ma, la 'inea la fāeag, hat, fā' ma ag fak Rotuam ka kat t̄a ra la ta' ma. Famōr ta, t̄a la 'inea garue fak Rotuma tape' ma. Kepoi ka faat ma la po la re garue fak Rotuam 'on fa, tape' ma se ta hanit la va'hiag te 'e av ne garue ma so'o fu. La famōr ta la 'atakoa'āk ka putsusun la fakman'ia'ākia ne ia 'inea te fak Rotuma la fak se rak'āk teet ne rako 'e av 'on Wilson 'Inia, 'Aisea 'Aitu ma 'Ieli 'Irava. Iris ho'am Fekau Ti ta George Nakaora ma Lagi tape' ma, G/Tāmanav (Tāmanāo), Faga, Sakeo, Fuata ma Susau ka hele'um se 'on 'i'i, G/Tāmanāo. Ma rako 'op'āk te' ne te 'atakoa 'i, 'inea, ma'ur 'on famōr ta (physical), aga, garue ma 'ata ma rak'āk se la'riri'i. La le' heta la 'inea fāeag, fa', hat, jipiar ka la 'inea tape' ma la garue ma ag fak Rotuam ka se ma'oaan 'Aitu ma mane'a.

Ko famör ta la gargarue (employed) ma la po ia la tög famör la re'ia 'on garue, ka 'e ta terañit la a''u'ua 'e garue ma sei' ta la re'ia 'on garue kepoi ka kat 'inea ra la garue fak Rotuam 'e Fiti ne 'e Rotuma. Ma sei tãe la re'ia 'on te ko selene ne a''u'ue ta (FNPF/Super) 'iagke selen tupu'e ma kal va'h ra se tör ne 'on maür ta.

Tög ne puk rua

Rak ne te 'e, vaohian paü se lãriri' ne no'h 'e Rotuma ma kamat (rako) rakom (rakam) 'e tãe. Ko rako 'e Rotuma, Hanua (Itu'u), Rotuma ma Rotu ta 'on'on. Ka 'on pefa' ne teet ne hãn gagaj 2 'i 'ea 'e rer la fakmane'ia'akia (fakman'ia, fakman'ia'akia) *se rãn te 'ae le Rotumet, te'*:

1. La po la a'ne'ne' la fãeag, hat ma fã' Rotuam kepoi ka famör ta kamataf 'on rak ta ma noh ta 'e Rotuma. Ka sei tãe la rak'akia te 'e se le'et ne faü 14 ka saian 'e rako 'e Rotuma. Ko gou haipoag ka 'inea iris ma'oit faü 14 ka saü 'e rako 'e Rotuma ka kat 'inea ra la fã' ma hat Rotuam! Ma la a'sok tapen te ne hãn gagaj 2 'i 'aliag'akia, la *po tapen la gou la fakmane'ia'akia* (fakman'ia'akia) *ma 'ea se rãn te ne gou famör Rotumet kepoi ka kat 'inea ra la fãeag Rotuam, hat ma aga? A'hãe ma 'amnã'k he te' kat fu lelei ra se gou po 'e man ö'kö'k ma'oi.*
 2. Gou kat 'inea ne hãn gagaj 2 'i, 'inea ne ti' ta 'e famör Rotuma noh kikia 'e Fiti ma hanua. Ma lãriri'i la' ke se rak ne matanitu ne hanue ta, rotu ma kaïnag tutu ne 'os fãeag ta, aga ma garue kat rak'äk ra (reality check). Ma lãriri' rak 'i, la 'inea tapen 'os fãeag ta? Kop la o'rua la rak'äk 'e hanue ta. Ka ma'oi 'e o'o'i, o'rua kop la garue ag'esea la vãh'akia kaunohoag ta ma taf se gou, rak'äk ne 'os fãeag ta, aga ma garue fak Rotuma la noanoa ma kal re a'lelei ra. Po 'e mijaran se ma la' se garue ma ho'im ka hanua asoa'h'ia ka kop la siãfit se re tela'a ta ma kat po av ra la haïasoagan lã'riri'i la re'ia 'oris te ne rako ma rak'akia 'os fãeag ta la hat, fã', ag ma garue fak Rotuam. Hele'uf se a''ofiãg ne gasao ta ka teran 'eseat po se la re'ia garue ne kaunohoag ta la tög te, sop ha' ma a'ma'ma'an laloag (lag) ri ta, ka fun tela'a ta kop la re a'fol terañit. Ka 'on 2 ne terañit la' se rotu ma vãh se rotu ka faïãk 'ia ma kop la a''u'ua. Ko for ta 'iagke misin la garue, garue ka kal a''u'ua ra ma kal mata' ma la 'af'af (*burnout, stressed, depressed and sick*). Ma ta'a, ma'oit 'e o'o' 'i kal po av ra la rak'äk teen 'oris lãriri'i la 'inea te ne hãn gagaj 2 'ea kia.
Ma vaohian paü la mer ma 'ea kia *kop la na av la rak'akia te 'i ka sei tãe 'e 'is po ma a'sok a'lelei te 'i 'e te' ne av 'i la 'ea se rãn te ne gou famör Rotumet kepoi ka kat 'inea ra la fãeag Rotuam, hat ma aga.*
Hoi'äk ka pesnes 'on sei kepoi ka o'rua kat po ra la rak'akia 'os fãeag ta, aga ma garue se 'oria rã'i' ta? Taüag fãeag he te' a'mou 'ea se iris ne tior te 'i, *la' ma jioþqu se laloag vqi ta ko 'ae puer ma kat lelei'akira 'ãe ka pa fãeag se goua ma te ne 'iagke 'qu pesnes ka haïtauag la fãeag saü tape' 'i la 'ea se sar vãvãr ta.*
La fak se te ne gou 'ea 'e 'otou pukut te re. Famör pa 'inea ta 'e 'os fãeag ta la hat, fã', 'os aga ma garue fak Rotuma la ao ma rak la fak se haþ pa 'iom ta. Ka le' se pak 'inea ta, iã ta haþut ne ho'af se tañ ta ka kal 'iom ra, ma te' ne 'os re 'e ka kal 'iom paü ra.
Ko kat 'es le'et la po la 'ea, a'ne'ne', has'äk ne fos ta le'et hoi'aki ne pakat rak ra la fãeag, fã' ma hat Rotuam ma kop la reem 'e foh ne rako se lãriri' ne rak 'e Rotuma.
3. Hoi'ak fãega te vaohinet la 'ea kia, *tqu la 'inea fãeag, hat, fã', ag ma garue fak Rotuam* (easy said than done), ka 'is kop la a'hãe'äk ne garue noanoa raüraü te' la re (walk the talk is much harder than talk the talk) ka 'eagke kal po la re (possible). Po 'e kop la tuã'äk se famör hoi'akit (dependent on others) ka te ne la a''esao'aki mea'mea' (scarce resources) ma kop la tãr (delays), aom famör ne la rak'akia ma re'ia garue (teachers and workers), utut ne garue ta la re (venue), famöri (attendees), faü ma utut ne famöri nohoe (demographs), la'la' ta (transport) ma tög ne te 'i (costs). Ma kop la saüor mumuã (feasibility) ne la re tapen ma re 'e

re he's (logistics).

Ka te 'i vaohiān 'e Rotuma ka noanoa 'e Fiti ma hanua la fak se te ne gou 'ea vā'h 'ereko ma'oit 'e 'os famōri noh tu ka lāriri'i, rak 'e rak ne matanitu ta, rotu ma kạinag tutu. Ta 'on'on, te' ne 'os re 'e, ka ma'oit 'e 'os famōri, a'ti se iris ne a'su ma noh 'e Fiti ma hanua, lāriri' 'i kal po ra la 'inea la fāeag, hat ma fā' Rotuām la *fakmane'ia'qkia* (fakman'ia'qkia) *se ran te* ma ta gou 'ea fāeag te hā ta.

4. 'Os fup famōrit te 'on 'i'i, ti' se' 'e av te 'os temamfua. Ka temamfua kat rak ra ma kat 'inea ra la hat, jipiar ma fā' la hele' se av 'on Fikāu Churchward. Iris tape' ma, mea'mea' se 'oris ma'oika 'os fāeag ta, aga ma garue fak Rotuma kat mao ra. Po 'e la'la' 'a, noanoa ko kat 'es sal fak se 'on 'i'i, hāpeluga (feudal) ma kạinagat (clan) noh ag'esea la hā'i'ioāgan ma matā'ua iris ma temamfua fāeag'āk ka hanuj'āk se fup fāmōrit ne leu se ma iris 'inea 'os fāeag ta, aga ma garue.

Ka 'on 'i'i, tu pāu. Po 'e fāmōri rak ma 'inea ti' ka tu tafat ne poom 'e matanitu ta ma rotu ma le'et pueria ia ma re'ia te ne ia 'oaf se, fita' ma la se kao ta fohot, ma kat 'es teet ra. Ma ma'oit 'e famōr Rotuma la 'inea la a'fāi ka kal 'inea la fāeag, fā' ma hat, ag ma garue fak Rotuām.

Gou 'airot'āk (hope) 'os fāeag ta kal mao ra. Po 'e 'os kạinag ta fup ma ti' se 'e 'on 'i'i, a'tatāu se 'on mumua, ka famōr Rotuma la' rot pāu ma hat Puk Ha' heta. Ka kepoi ka 'os kạinag Rotuām ta la' o'f ne mea'mea' se 'e av ta ma kop ma aier la fak se te ne hān gagaj 2 'ea, 'e ta avat 'os fāeag ta la mao. Ka Rotuām ta ti' se 'on 'i ma 'os fāeag ta kat tāu ra la mao, ma 'os fup famōr ne leu se, la 'inea la fāeag, hat ma fā' Rotuām tape' ma!

Ka 'os Puk Ha' Rotuām heta (Bible is also a Reference Book) ta'a kepoi ka po la 'io ma hat. Kepoi ka kat po ra ta le'et la rak'qkia ka famōr ta pa 'inea la fāeag Rotuām ma mūrīt ne tōr se. Ko 'ea'ea ne 'os fāeag ta tatāu ma jipiar ta.

5. Ta kat 'inea ra la'la' ne ava (the future) la 'ea fak se te ne hān gagaj 2 'i 'ea, 'e ta avat 'os fāeag ta la mao. 'Aitu, ia 'esea he 'ineam 'on a''ofiga 'e 'on kamataga ma kamatag ne te' ne te ma la 'esea la po la a'vāh te ma 'ea kia te kat mite sok ra la fak se te ne Parofiāta 'Aisea vae 42 'ea. Ma 'is po se ke la ār'āk te ne 'is a'hāe'qkia ma pil'if se ka se maoan *ār'āk, sasiag 'ole siko*. Ko kat 'es le'et la po la a'vāh ma 'inea a'tāution la 'ea kia te ne kat mite sok ra la fak se fāeag ne hān gagaj 2 'i 'ea, 'e ta avat 'os fāeag ta la mao.

6. 'Os haf ta ma'oipāu 'e 'on 'i'i. Kel'āk ne 'is po la kạumane'ag ma hā'i'ofog ma kạinag tutu. Ka ma'oit 'e Rotuām te', 'oris o'o' 'i fāeag ke 'e fāeagat ne vaohiān ma hāipalag lelei se 'iria o'rua. Ma fāeag 2 ne a''esao'āk a'ti' pāu 'e kạunohoag 'i, fāeag Fifis ta ma fāeag Fit ta ma ti' ta 'e lāriri' ne fupum 'e kạunohoag 'i kat 'inea ra la fāeag, fā' ma hat Rotuām ma mafuā se ka re'ia te 'eseat. Kat 'inea ra la fāeag, fā' ma hat Rotuām ka 'oris hil te ma 'oaf ta ta'a.

Ka 'is kat 'es te la 'ea ra, ko 'iagke pesnes 'on ta le' hoi'akit kepoi ka famōr Rotuām 'i kat 'inea ra la fāeag, fā', hat, ag ma garue fak Rotuām. Ka se maoan 'e 'is ne iris 'i, nono fā' ma hat 'e Foh ne Rotuma ma Pear ne Rotuma ne iris famōr Rotuām (see Description of who is a Rotuman). 'Is la mer famōr 'i 'ereko kat 'inea ra la fāeag, hat, fā', ag ma garue fak Rotuām ma 'is sar ti' pāu po 'e 'is kat fal'āk te ra ma noh'āk ra 'os kạinag 'i ma kat va'ōn ra la has'āk ne 'ea tāu la 'inea la fāeag, hat, fā', ag ma garue fak Rotuām la fak se te ne 'Akesa 'ea, *la fakmane'ia'qkia* (fakman'ia'qkia) *ma 'ea se rān te ne gou famōr Rotumet*.

7. Vaohiān pāu se 'amis ne tāe 'e Rotuma la 'ea kia, *po tapen la gou la fakmane'ia'qkia* (fakman'ia'qkia) *ma 'ea se rān te ne gou famōr Rotumet kepoi ka kat 'inea ra la fāeag Rotuām, hat ma ag fak se te ne han gagaj 2 'ea*.

Ka gou kat 'inea ra ne iria rāe fuāg (impact) ne 'oria fāeag ta ne 'igkā'? Ka gou kat taf ra se

fāeag ta ne iria 'ea la fakmane'ia'qkia (fakman'ia'qkia) se rān te' (ambiguous). Te ta la re tapen (means)? Kel'āk mal, fā' puk, piliag, la' se Olympics ne re se ta kato'ag ti'u ma 'ihim famör ne rān te' la fakman'ia'qkia 'is 'inea ne po la fāeag, hat, fā', ag ma garue fak Rotuam. Gou 'ea ka te te' (devil's advocate) la 'is se fāeag muq'āk ka kat a'hae'ak ra te ne 'eakia (feasibility) la has'qkia 'os pa 'ese ma a'hāe se ta le Rotuam hoi'āki la 'ea (inference), po tapen la gou la fakmane'ia'qkia (fakman'ia'qkia) ma 'ea se ran te ne gou famör Rotumet kepoi ka kat 'inea ra la fāeag Rotuam, hat nojoa fāeag Rotuam ta ne fa'noj fāeag Rotuam, ag fak gagaj ne 'otou hanue ta Rotuma ne tes hoi'qk ne la 'atakoa 'otou hat la le' Rotumet. Hāke 'oaf ma hil te 'on famör ta ta'a (choice).

Gou a'hāe kepoi ka hān gagaj 2 'i la' vāh se hanua ma po 'ih se ta 'omoi ne kato'agat (party) 'e hanua ma kop ma iria la 'inea fuag ne 'otou fāeag ta. Ka kepoi ka 'igkā' ma kat 'es'ao ra la gou la sui'āk fāeag ne a'mou 'ea'ea 'e so'o 'i, *bad manners, feel out of place*.

Ma'oit la 'ea ka se ta a'ja' se fāeag 'io, ka sio'k! Kop la kal 'inea fāeag Fifis ra ne kat 'es masragat ra (pride) ma kal fek ra se fāeag ta la 'ea hun se ia *bad manners and feel out of place*.

8. Av jen ma 'os fāeag 'on rerege jen tape' ma fak se – (fakman'ia) fakman'ia'qkia (fakmane'ia'qkia), ava (ao), 'amis ('omis), iris (eris), 'omoi ('āmoi) ma fak se asa - Rotuma (Rotumah) Malha'a (Malhaha), Fakaru'itoag (Faratoga), Fursefua(Fursefua), Roapure (Ropure), Hanhapmakta (Hanamakta, Hapmak) Sauvaea (Savaea), Saukamata (Saukama), Moftaman (Mofmanu), Vāta'u'u (Vā'ū'u), 'Aitalala ('Ailala), Vāltase'se' (Vā'se'se') tape' ma se 'ea'ea heta, jipiar ta ma a'esao'āk ne fāeag het (word) ma 'os fāeag 'esfuag /fak temamfua (proverbs) ma a'tatau (parables).

Ka sei ta 'e 'isa la po la 'inea la a'nonoj ma 'ea kia noj se tāe ka sir 'e tāe ne kat a'esao'āk ne jipiar tape' ra *fak se gou jipiar fakman'ia'akia a'tatau se fakman'ia (show off) ka 'Akesa jipiar fakmane'ia'akia a'tatau se fakmane (just to)*. Ka sei ta la po la 'eakia sir ne noj se tāe. Kop la Fekau Churchward ne fā'ia Puk Ha' Fo'ou ta ma 'os maf ma 'an'ak ne fāega (alphabetical syntax) ka Fekau te kat pupuqar ra 'e terānit te 'i. Gou 'ea kia la 'inea ne garue noanoa rāruu te hān gagaj 2 'āliag'qkia.

'On'i'i se goua ma kop la *Dr Marit Vamarqsi* la re'ia garue ta se 'isa. Ka kepoi ka man le' lelei hoi'akit la sir se 'e garue ne Tak te re vāh ma lelei la to, ma na 'on ava la fā' 'ia rösoni, jipiar noj ne fāega ma 'ea'ea heta ma a'esao'āk ne fāega. Ko hāiasoag ti' pāu ta'a nonoka la po la re se famör Rotuma. Nono ka ru se 'os asa ma te fak Rotuma ma se re'ia te ne hān gagaj 2 'ea vā'h, *sir ka se a'fāia*, ko kal lelei ra. Ka na vahia se hat ne Puk Ha' heta a'ti se Fāeag Hāpauer'ākiag Fo'ou ta, la po la 'inea la fāeag, hat ma fā' Rotuam ma taf ta ma 'At Ha'a tape' ma. Ka kepoi ka po la hat se röson ne Dr Marit ma 'on vāvān ta Jotama Muahea'he'a Vamarqsi fā'i. Ma la rāe se lelei ne fāeag ta, fā' ta, jipiar ta, a'esao'āk ne fāega ma maf tutu (vowels).

La fak se 'Akesa 'on a'esao'āk ne *hathat se puku ka ha'ha'se pupu*. Gou kot a'fāia fāeag fa'ktemamfuq hete 'a'esao'āk tape' la 'āligan ('aligen) le Rotumet ne kat 'inea la fāeag, fā', hat ma ag fak Rotuam. 'Otu ma'piag fa ta (paternal) kat rak ra ma kat po ra la hat puk. Gou 'inea ke fāeag te' *hathat se puku ka ha'ha'se pupu* 'ea se le' rako. La famör ta la po 'inea ne puku (theory) ka la 'inea ne po la garue (practical) tape' ma. Ko kat 'es'ao ra la po 'inea ne puku (*hathat se puku*) ka kat 'inea la garue (*ha'ha'se pupu*). Ko 'inea (theory) tu 'e re ne garue ta (*practical*).

Ka gou kal po ra la 'ea kia 'Akesa sir. Ta 'on'on gou saio' ne sei ta 'inea la a'nojoa ma 'ea kia fāeag heta sir ne kat a'esao'āk tape' ra. Ko 'os fāeag ta tāu la fāeag het (word) ma 'on jipiar noj 'esea he (consistency). Ko kat noj la fāeag 'esea het la ma 'on jipiar he 2 (consistency). Teet la noj ka teet kop la sir. Ko gou kat 'inea ra, a'fai ra ne hat 'e ta fāeag hoi'akit man te tape'i. Fāeag Fifis ta, Fit ta, Hindu ta ma tör ne rān te' 'oris fāeag ma jipiar noj

‘esea he. Gat ke fāeag he his ‘e fāeag Fifis ta (favour, labour etc) Mereke jen (labor, favor). Se goua, iris ne la rak’ākia fāeag Rotuām ta t̄au la ‘ea se Dr Marit la f̄a’ia rōsoni, a’ti’ se garue ne ia re ma vāh ‘ia. Ka se a’saunoan (ignore) te’ lelei ne T̄ak te re vā’h. Ko tes ta ‘on ‘es’ao la rak’ākia te sir ta la fak se te ne hān gagaj rua ‘i ‘ea, *sir ka se a’f̄aia*.

Ka ‘os fāeag ta t̄au la rak’āk la tataū (uniform in grammar, usage and spelling). Ka se re’ia la rak’āk sirsir ko ti’ se ‘on raksa’ heta. ‘Is la rere tape’ ma a’liuluan (dilute) ‘os fāeag ta, aga ma garue fak Rotuma. La fak se mamasa ma maḡiaḡ for̄au, ma’oit ‘e fa kat tār fatogia ra ka tukuāḡ ‘omoi (‘omoe, ‘aḡmoi) na selen kikia ma gat ke ‘Esho’ag ta hoa’ kia. Tokan ‘e gagaj fa la pu’ākim ma hoa’ kia ‘oris tela’a la Fa ‘Esitu’ ta la a’āḡlum’āk ‘oris veko ma garue.

Ma ‘e ‘on ‘i’i, ‘io ka moea ‘ulu, ‘ifi, fao ma mori tokan ‘e fumuāḡaḡ fak se av ta ka hagoat ia’ fak se afōl ta, ro ta, kiki ta, ‘anas ta ma masag tokan ‘e pu ma leum la sok fāeag ne *Puk* ta. Ka sei ‘e ‘is la po la ‘ea tukuāḡ ‘omoi ta sir ne kat t̄au ra la re tape’. Hāke re tape’ ma vaohian garue ta ka kat ho’garue ra la a’susu filo’ ma a’mah se Gagaj ‘Esitu ta!

9. **Ma** lelei la fāeag ka se fāeag mua’āk la ‘ea, *po tapen la gou la fakmane’ia’ākia* (fakman’ia’ākia) *ma ‘ea se ran te ne gou famōr Rotumet kepoi ka kat ‘inea ra la fāeag Rotuām, hat ma aga, ka la a’hae’āk te ne la ‘ea kia* (look before you leap). Ko ‘is la has’āk se k̄ainaga la ‘inea la fāeag, hat, f̄a’, aga ma garue fak Rotuām *la po la fakmane’ia’ākia* (fakman’ia’ākia) *se rān te* ka mao’ākia logistic, locality, demographs, communities, education, transport, costs ne la re’ia te ‘i. ‘Ereko ti’ ne Rotuām ta noh ke ‘e Fiti ma hanua ka mea’mea’ ta, t̄ae ‘e Rotuma ma la noanoa p̄au la re’ia te ne hān gagaj 2 ‘ea kia. Hoi’āk ti’ ta ‘e ‘os lāriri’i, rak ‘e Fiti ma ut ne ran te’ ne ‘os fāeag ta, aga ma garue tape’ ma kat rak’āk ra ma la noanoa p̄au la famōr Rotuām ‘i, la ‘inea te ne hān gagaj 2 ‘ea kia, *la po tapen la gou la fakmane’ia’ākia* (fakman’ia’ākia) *ma ‘ea se rān te ne gou famōr Rotumet*.

Hil ma ‘oaf ‘on le’et

Ka t̄ae ‘e famōr ta ‘on hil ta (choice) kepoi ka ia pa ‘inea la fāeag, hat, f̄a’, aga ma garue fak Rotuām ka ut 5 ia t̄au la ‘io se la rakoa te ‘e:

1. O’rua ‘e hanue ta.
2. Rak ma noh ‘e Rotuma se av het ne putsusun ne vāh fom 6 ta.
3. Na vahia la hat Puk Ha’ Rotuām heta.
4. Kepoi ka la po ma ‘io se rōson ne Dr Marit Vamarāsi ma ‘on vāvān ta Jotama f̄a’i, ko noj ka hol’āk ta lelei p̄au.
5. Hat se Kato’aga. Puk het ne ö’hon ta Isapeti ‘Inia f̄a’ ‘i.

Henry Enasio